

NYA AVHANDLINGAR

Pernilla Rasmussen: *Skräddaren, sömmerskan och modet. Arbetsmetoder och arbetsdelning i tillverkningen av kvinnlig dräkt 1770–1830*. Nordiska museets handlingar 136. Stockholm 2010. 311 s., ill. ISBN 978-91-7108-538-2.

Denna avhandling framlades som specimen för doktorsgrad i ämnet textilvetenskap vid Uppsala universitet i juni 2010. Underrubriken klarlägger den rätt nya vetenskapens profil: ett kulturhistoriskt studium av klädedräkten som hantverk, medan huvudrubriken, förutom utövarna, poängterar modet. Denna kombination ger arbetet dess spänst, men innebär också utmaningar. Författaren kastar skickligt skottspolen mellan två skäl i kulturväven. Ambitionen att teoretisera kring kläder för nästan oförmärkt in resonemanget på begreppet mode, av tradition i ett kronologiskt ramverk, i nutiden även stil- och identitetshistoria, genusforskning, produktion, kommunikation och konsumtion. Hantverket å sin sida uppfordrar till tolkning och förståelse av konkreta arbetsprocesser, för vilka metodlära, alltså praktisk teknisk kunskap och insikt mognat genom erfarenhet, tradition och innovation, är avgörande. Materialet för studien är samlingarna, ett 100-tal dräkter, främst på Kulturen i Lund och Nordiska museet. För att ett mönster i väven skall framträda måste både inslaget, i detta fall modet, och ränningen, hantverket, inte bara hålla utan även hänga ihop. Hur har Rasmussens dubbelroll som sömmerska och forskare format vad som kunde betecknas som hennes ”textilvetenskapliga identitet”?

Bokens tyngdpunkt, det ”nya” om man så vill, vilar på kapitlen 4 och 5, ”Tillskärning i teori och praktik” och ”En värld av sömmar och stygn”, vilka upptar 114 s. av boken, medan de tre inledande kapitlen om forskningsmaterialet, modedräkten samt skräddare och sömmerskor, på 132 s., kan ses som introduktion och ramberättelse. Författaren definierar så sin position och metodologiska beröringspunkter kan skönjas till en tidigare avhandling i samma vetenskap, av Cecilia Aneer, *Skrädderi för kungligt bruk. Tillverkning av kläder vid*

det svenska hovet ca 1600–1635 (2009). Förståeligt nog har materialet, ”föremålen som dokument”, i kombination med skriftliga källor och bilder, fört in forskarna på klassisk dräkt- och modehistoria. Detta understryks av den dominerande plats som modet ges i början av studierna. Greppet har, i synnerhet i Rasmussens fall, gjort frågor kring kontinuitet och förändring i klädselns utveckling till det centrala. Ett samband mellan teknik och mode förutsätts. Den historiska jämförelsen i tid och rum legitimerar och bekräftar analys och resultat, kronologin utgör postulatet. Ett helt annat perspektiv hade mera riktat blicken på frågor kring det latent: tyst kunskap, inlevelsens hemlighet, kreativitet, symbolspråk och kommunikation. Studien inspirerar till att ta upp denna tråd.

I avhandlingens, stundom starkt programmatiska, inledning refereras forskningshistoria kring textil tillverkningsteknik (sömnad, tillskärning) och arbetsorganisation, också i ett genusperspektiv. Det är anglosaxisk forskning som inspirerat (bl.a. Claudia B. Kidwell, Winifred Aldrich, Linda Baumgarten). Central är författarens diskussion om ”det föremålsbaserade perspektivet”, där hon lyfter fram de möjligheter museernas samlingar erbjuder dräktstudier, men som hon dock anser ”länge varit sällsynt” i Sverige. Här avspeglas det nya intresse som museernas ting väckt bland unga forskare med tvärvetenskapliga ambitioner, i sig glädjande även om risken finns att barnet kastas ut med badvattnet. Med hänvisning till ett föredrag av Lou Taylor om ”the great divide”, en – på situationen i England baserad – uppdelning mellan teoretiserande textil- och dräkthistoria ”utan föremål” (konstvetenskap, sociologi, etnologi) å ena sidan och modeforskning byggd på museiföremål å den andra, deklarerar Rasmussen att den sistnämnda ingalunda är ”oakademisk” och ej heller utesluter teoretiska perspektiv. Resonemanget, kring ”föremålen som ett intellektuellt verksamt material”, som nu lyfts upp i ljuset (s. 17, 22), skall kanske vara en plaidoyer för textilhistoria som ny vetenskap. Detta ter sig kuriöst; okunskap eller mindervärdeskomplex? Här förtogs den centrala roll som forskare vid bl.a. Nordiska

museet och Livrustkammaren, liksom hela den tyska i museer bedrivna föremålsforskningen, spelat sedan slutet av 1800-talet och för vilken varken klädkistor, snitt, mönster, material, inventarier etc. varit främmande och vilket manifesterats i många utställningar. I denna kontext lyser t.ex. Eva Bergman (Vasagraven), Erik Bellander, Gustaf Cederström, Agnes Geijer (Uppsala domkyrka) och Gertrud Grenander-Nyberg, Margareta Nockert liksom Margrete Hald med sin frånvaro, liksom hundratals studier i Waffen- und Kostümkunde (1897–) och Costume (1967–). Värderingar av typen ”samlingarna av äldre modedräkt i Sverige är med få undantag relativt okända genom publikationer” (s. 22), liksom den ohemula kritiken av kvaliteten i museernas kataloger, ger bilden av att vi nu står inför något helt nytt och unikt, trots att ju bl.a. Livrustkammaren med Lena Rangströms arbete i tjugo år både bygger vidare på äldre forskning och öppnar nya perspektiv på föremålens material, form, funktion och symbolvärde. Varuti skall då i dag det nya bestå och vilka okända upptäckter avslöjar ”forskarens närhet till föremålen”, växelspelet mellan källtyperna, dialektik och hermeneutik samt ”den solida empiriska grunden”?

Det andra och tredje kapitlet ”Modedräkt och samhälle 1770–1830” ävensom ”Skräddare och sömmerskor” ger en klassisk historievetenskaplig ram av kronologi, kontinuitet och kausalitet, där arbetets dubbla ändamål, studiet av den tekniska utvecklingen (Hur?) och den socio-ekonomiska bakgrunden (Varför?) förstärks av de operativa begreppen Mode och Genus. När det gäller modedräkten och folkdräkten som begrepp är perspektivet dock rätt kort och ytligt (s. 33–36), men skall kanske försvaras i ett lärdomsprov. Man höjer på ögonbrynen inför påståendet att mansmodet i Sverige under den tid som behandlas präglades av en ”otrolig eftersläpning” (s. 60). Skillnaden mellan modet som social skapelse och som diskursiv konstruktion, liksom ytterligare modet som ideal för den essentialistiska konstruktionen av jaget bör hållas i sär. Det är fråga om tre skilda forskningsstrategier, vilka ytterligare kan kombineras med stil som historiskt och teoretiskt objekt. Kuriöst ter sig Rasmussens påstående att en snäv definition av modet, liksom en negativ syn på fenomenet (som motsats till folkdräkt), resulterat i bristande forskningsintresse (s. 35 f.)! Den översikt hon själv ger över tiden 1770–1830 bygger, förutom på några amerikanska namn, på den forskning som främst Gunnel Hazelius-Berg gjort, medan speciellt Aileen Ribeiros studier *Dress and Morality* (1986, 2003) och *Fashion in the French*

Revolution (1988), liksom Lars Fr. H. Svendsens och Lars Holmbergs analyser av modebegreppet hade givit en djupare relief – om man nämligen skall teoretisera. För Rasmussens studium av individers föreställningar om modet och synen på kläder, spänningen mellan ideal och praktik, har begreppsutredningen tydligen varit av betydelse.

Sistnämnda aspekt renodlas när skräddare och sömmerskor, både som organiserade aktörer och som indikatorer på maskulint resp. feminint passerar revy. Studien visar på de förändrade relationerna mellan skrädderi och llnesömnad. Referensramen är den ökande industrialiseringen av hantverket och sömmerskeyrkets frammarsch, vilket kan ha samband med sömnadsteknikernas roll. Paralleller erbjuds genom historiska studier i modedräktens tillverkning i Frankrike och England jämte en gedigen presentation av skrädderi och klädsömnad i Sverige under den tid som avhandlas. Kvinnligt mode blev alltmera en sektor för kvinnliga hantverkare då en nypolarisering i synen på kvinnor och män växte fram. På gräsrotsnivå erbjuder ryttmästarinnan på Årsta herrgård, Märta Helena Reenstierna, med sina journaler 1793–1839, den unikt närgångna insynen i klädselbruk, modemedvetenhet, tillverkning och anskaffning. Huruvida hon i upptagenheten av sin apparition är tidstypisk är inte gott att veta, men jämför man hennes dagliga notater och huvudbry kring allt annat vad hushållet gällde, torde hon knappast ha varit unik. Men räcker beläggen till för studiet av relationen mellan ideal, teknik och praxis? Det är i detta sammanhang som föremålsstudierna blir en outsinlig källa, också till nya frågeställningar.

De tre avsnitt som här ovan granskats bildar en utförlig, ställvis rätt perifer bakgrund till de bärande kapitlen 4 och 5 (s. 133–241), tillskärningen och sömnaden. Här visar författaren sin analytiska styrka och tekniska beläsenhet. Det hade väl varit för djärt att önska att dessa texter stått först i hela boken? Här hade öppnats ett spel för avväpnandet av historievetenskapens evolutionistiska hegemoni. I avsnitten om kropp och beklädnad, tillskärningsmetoder och måttagning öppnar Rasmussen äntligen garderoben och den förut poängterade betydelsen av de museala klädernas inte bara genealogiska utan även tekniska biografi blir uppenbar. Bilagorna, typer av grundstygn samt tio mönstertitningar hade gärna kunnat få plats i brödtexten jämte bilder av de originala klädesplaggen.

Skickligt diskuterar författaren relationen mellan tillskärningsmetoderna och modet med blick för regionala

skillnader, t.ex. mellan England och Sverige och därmed olikheter i modeutvecklingen. Skräddarnas roll som tekniska herrar också över kvinnomodet, liksom den antydda kampen mellan könen, bekräftar genusperspektivets betydelse vid föremålsstudier. Studiet av klädernas materiella egenskaper, tillskärning och sömnadstekniker, exemplifieras av bevarade kofter, rober à la française, à l'anglaise, à la polonaise ävensom klänningar från tre tidsperioder. I relation till modeidealet framträder hittills okända tekniska grepp och visas hur sömnad, ekonomi och forandet av plagget är integrerade i både teknik och modeideal. Mycket intressant och belysande sammanfattas hur man inom hantverket hanterade nyheterna och med hjälp av tillgängliga metoder skapade kläder enligt modet (s. 231–241). Klädernas tjänbarhet är ett drag som bör beaktas, mode är inte enbart betydelsebärande ikoner. Relationen mellan köpta och hemvävda tyger, experiment och nyorientering inom tillskärning, spänningen mellan tradition, individualitet, rationalitet, estetik, rekommendation och ekonomi får här sin analytiska kontext. Därmed framträder även skräddarens och sömmerskans förnyade roller.

Den sammanfattande diskussionen, bokens avslutning på knappa sex sidor, är närmast en resumé av det tidigare skrivna. I den finalistiska vetenskapstraditionen är det resultatet och bekräftandet som betonas. Det är dock behövt i en så synpunktsrik studie, där klädesplaggens livscykel inringats och synliggjorts i ett system av både hantverkets organisation och genusarbetsdelning, vartill ytterligare kommer tillverkningsteknikens utveckling i tid, rum och socio-ekonomisk kontext.

Frågan huruvida det konst- och kulturhistoriskt präglade modebegreppet genom Rasmussens digra studie förlänats nytt innehåll kan besvaras jakande. Föremålsstudier berikar studiet av materiell kultur då inte bara tingens synliga kännetecken, utan också osynliga egenskaper liksom det samtida språket kring kläderna, uppfordrar till ifrågasättandet av klassiska begrepp och vedertagna klassifikationer. Textilvetenskapen kan nyansera och fördjupa både dräkthistoria och museologi i riktning mot större sensibilitet för tingens gränslösa, inneboende potential i det mänskliga kulturbygget.

Forskningen kring kläder och mode i Sverige har under de senaste 10–15 åren tagit ny fart både inom etablerade discipliner såsom historia, t.ex. antologin *Iklädd identitet* 2005, den nya modevetenskapen i Stockholm med programförklaringen ”MODE-en introduktion” 2009, samt i antologin *Modets metamorfoser* 2009, jämte Viveka Berggren Torells och Marianne Larssons

avhandlingar 2007 och 2008. Pernilla Rasmussens avhandling, en gedigen exponent för textilvetenskapen i Uppsala, är ett välbehövt memento för att klädstudier är vida mer än nya kläder åt kejsaren.

Bo Lönnqvist, Helsingfors

Hanna Källström: *Domkyrkan som andaktsmiljö under senmedeltiden. Linköping och Lund*. Artos & Norma bokförlag, Skellefteå 2011. 367 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7580-556-6.

Hanna Källström som har en bakgrund inom konstvetenskap, har lagt fram en doktorsavhandling i praktisk teologi vid Lunds universitet. Domkyrkorna i Linköping och Lund står i centrum för undersökningen. Tidsperioden utgörs av senmedeltiden, dvs. från omkring år 1400 och fram till reformationen. Problemställningen avser det andaktsliv bland lekmännen som förekom i domkyrkorna. Detta är en lovvärd intention eftersom historisk forskning sedan tidigare vet ganska litet om vanliga människors fromhetsliv och andakter i kyrkorna under medeltiden.

I brist på källmaterial som speglar vad lekmännen verkligen gjorde i praxis har författaren använt ett indirekt källmaterial. Det består av de föreskrifter om avlat som utfärdades från den katolska kyrkan centralt, dvs. från påvar, kardinaler och biskopar. Läsaren får försöka förstå praxis utifrån de centralstyrda regleringar som förekom. Detta är inte det ideala.

Avlat innebar att lekmännen uppnådde kyrkans efterskänkande av botgöring för egna begångna synder. Avlatsförmånerna kunde även hjälpa döda anhöriga, som ansågs befinna sig i och plågas i skärselden, för att gottgöra sina tidigare synder. Ingen avliden människa kunde helt undgå skärselden. De som befann sig där var beroende av de efterlevandes goda vilja i form av böner och deltagande i själamässor för att dessa plågor skulle lindras och förkortas. Huvudparten av de bevarade avlatsbrev är utfärdade från omkring år 1400 och framåt, alltså under den undersökningsperiod som författaren har valt. Beträffande Linköpings domkyrka finns det nio avlatsbrev och gällande Lunds domkyrka tolv brev. Dessa vädjade om ekonomiska bidrag och gåvor till kyrkorna. Förutom avlatsbrev förekommer också bevarade donationsbrev och testamenten från privatpersoner till de studerade domkyrkorna.

Avlatsbrev föreskrev olika andaktsövningar. Dessa